

סודה של השבת

ר' רועי זאגא

פרק א' – סודה של השבת במלאכת הוצאה

מסכת שבת נפתחת בתעלומה. הרבה נושאים חשובים היו ראויים לפתוח מסכת גדולה זו, ומי שזכתה במקום המכובד של פתיחת המסכת היא דווקא האחרונה שבמלאכות, אותה 'מלאכה גרועה' – מלאכת הוצאה. לא כל דיני הוצאה נשנו כאן בפתיחתה של המסכת, אלא משנה אחת ויחידה - 'יציאות השבת'. לאחר פתיחה זו עוסקת המסכת בסדר ההגיוני והמקובל של סדר היום; מיום שישי אל כניסת שבת עם הדלקת הנרות והטמנת התבשילים. במה זכתה משנת יציאות השבת שניתן לה מקום נכבד זה?

כדי להבין את חשיבותה של משנת 'יציאות השבת' נפנה אל ביאורו של האריז"ל למלאכת הוצאה. שם יתבאר לנו כי סודה של השבת כולה טמון במלאכה זו, ואין ראוייה ממנה לפתוח מסכת יקרה זו, מסכת שבת.

רשות היחיד ורשות הרבים

כדי להבין את סודה של מלאכת הוצאה נעסוק תחילה בביאורו של האריז"ל לשני מושגים המרכיבים את המלאכה – 'רשות היחיד' ו'רשות הרבים'. מושגים אלה, הנראים במבט ראשון כנוגעים רק למלאכת הוצאה, מקבלים בביאורו של האריז"ל משמעות רחבה להפליא, הנוגעת בכל מהלך תיקון העולם.

את סודן של רשות הרבים ורשות היחיד מוצא האריז"ל כבר בפסוקים הראשונים של התורה. "והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום... ויאמר אֱלֹהִים יְהי אור". מדוע העולם התחיל את דרכו בתהו ובוהו? מבאר האריז"ל שבתחילה ה' ברא כל חלק מהבריאה בפני עצמו, ובמנותק מכל חלקי הבריאה האחרים. כל חלק מהבריאה ניסה למלוך לבדו בעולם, וגרם לקלקול ושבירה. בתחילה ברא ה' את מידת החסד לבדה, אך כשהיא לבדה היא אינה יכולה להנהיג את העולם כולו. לאחר מכן ברא את מידת הגבורה לבדה, אך גם היא אינה יכולה להנהיג לבדה, וכן הלאה.

נדגים את הדבר דרך הדתות השונות בעולם. הנצרות אחזה במידת החסד והאהבה לבדה. היא דגלה במחילה לכולם, נתינה, והגשת הלחי השנייה. כולנו יודעים כי דווקא דת זו היא אשר גרמה לרצח המוני במסעות הצלב, ושנאה תהומית ליהודים, שהתגלתה בפרעות הרבות במהלך הדורות. מידת החסד של הנצרות לא עמדה בפרץ, ונפלה לתהום של שנאה ורצח.

לעומתה אחז האסלאם במידת הגבורה לבדה. הוא חרת על דגלו את הגבורה גם בחיים הלאומיים – מלחמה באויבי האסלאם, וגם בחיים הפרטיים – צום, כבוד המשפחה ואיסור השכרות. האם דרך זו הביאה טובה וברכה לעולם? במישור הלאומי - המוני הרוגים על לא עוול בכפם, ובמישור הפרטי – לא הצליחה מידת הגבורה לעצור את הגניבה והזנות, ולא הביאה את המוסלמים להיות אנשים טובים הכובשים את יצרם...

כדי שהדברים יהיו נוגעים גם לעולמנו אנו, נביא מספר דוגמאות המוכרות היטב לכולנו לאחיזה בערך אחד בלי להתחשב בשאר הערכים והמידות. ישנם הלוקחים את ערך החירות לבדו ומבטלים את שאר הערכים דוגמת נאמנות וקדושה. בשם החירות הם מתירים את כל סוגי הזנות ובלבד שתהיה מרצון. אחרים לוקחים את מידת החמלה לבדה בלי להשאיר מקום לגבורה ולאמת. קיים גם ההפך; עיסוק בלעדי ביראה וחומרות, בלי להשאיר מקום בלב לאהבה ולחסד. אלה דוגמאות למצב מקולקל בו כל מידה נפרדת מחברותיה. מצב זה לא יכול להחזיק מעמד זמן רב, ובסופו של דבר גם אותו ערך בו אחז האדם יאבד לו, והוא יישאר ריק מכל טוב.

לאחר שראה ה' כי הארץ לא יכולה להתקיים כאשר המידות נפרדות זו מזו, ברא את העולם מחדש בצורה מתוקנת ומאוזנת, בה כל מידה יודעת את מקומה בפאזל המרכיב את העולם. כך כל המידות פועלות יחד ויוצרות עולם טוב ושלם.

אם כן, למדנו שהרע נובע מפירוד בין המידות, והטוב נובע מהחיבור ביניהן.

מהלך זה נקרא בשפת האר"י 'מיתת המלכים ובירורם'. מה הקשר למלכים ומה מבררים כאן? האר"י מבאר שכל המהלך של קלקול ותיקון רמוז בסוף פרשת וישלח, שם מונה התורה רשימה של שמונת מלכי אדום. האר"י מבאר שכל אחד משבעת המלכים הראשונים מייצג מידה אחת שמולכת לבדה ולבסוף מתה ומתקלקלת. ואילו על המלך השמיני לא נאמר שמת, משום שהוא מייצג חיבור של המידות כולן. לכן קורא האר"י למצב המקולקל מיתת המלכים.

מה הוא בירור המלכים? האר"י מבאר שמהלך זה לא הסתיים בבריאת העולם, אלא הוא רלוונטי גם לימינו אלה. מדוע? מכיוון שלא כל המידות נתקנו לגמרי; נותרו חלקים של מידות טובות שלא זכו להתחבר עם שאר המידות ונשארו במצבן המקולקל. במהלך כל ימות העולם אנו עסוקים בתיקון אותם חלקים שנשארו ב"תוהו", עד לתיקונו השלם של העולם.

אף על פי שדיברנו עד כה על מידות כגון אהבה ופחד, כל מציאות של תוהו וחוסר תיקון בעולם משתייכת לאותה מציאות נפרדת ומקולקלת, ומבטאת מידה שלא באה לתיקונה, כפי שנראה בהמשך. לתיקון קורא האר"י 'בירור'; כמו שבמלאכת בורר מפרידים אוכל ופסולת, כך צריך להפריד את המידות הטובות מהרע שהתערב בהם.

כאן אנו מגיעים לרשות הרבים ורשות היחיד. רשות הרבים מבטאת את החלקים שנשארו במצב מפורד ומקולקל. מדוע? מכיוון שברשות הרבים הולכים אנשים רבים הזרים זה לזה, כשם שבמצב המקולקל ישנן הרבה מידות נפרדות זו מזו. לעומתה, רשות היחיד מבטאת את חלקי המידות שכבר נתקנו והתחברו יחד לכדי הרמוניה אחת. מציאות זו נמשלה לאדם המורכב מאברים שונים; כל אבר מבטא מידה אחרת וכשכולם מחוברים יחד הם מרכיבים אדם אחד שלם – רשות היחיד.

מלבד זאת, ברשות היחיד אין פירוד וזרות בין אנשים, ולכן היא מתאימה לתאר את המצב ההרמוני המתוקן. יתכן להסביר בכך את עירוב החצרות; חכמים תקנו שחצר שיש בה כמה בתים צריכה עירוב על מנת שיהיה אפשר להוציא מהבתים לחצר. העירוב נעשה על ידי כך שכל המשפחות מביאות אוכל לאחד מן הבתים, כביכול כולם סועדים יחד באותו בית. דבר זה מבטא אחדות נפלאה בין כל בני החצר; אין הם זרים זה לזה כמו ברשות הרבים, אלא ערבים זה לזה ומאוחדים - כראוי לרשות היחיד.

הוצאה כמשל לכל המלאכות

נניח לרגע למלאכת הוצאה ונשאל את עצמנו שאלה יותר בסיסית וכללית; מדוע נאסרה המלאכה בשבת? לשם כך עלינו להבין ראשית מה עניינן של המלאכות, ולאחר מכן מדוע הן אסורות בשבת. האר"י עוסק בעניין זה, ומקשר את המלאכות לכל המהלך שראינו בפרק הקודם.

כך הוא כותב בשער המצוות פרשת בהר:

"ותחלה נודיעך ענין המלאכות מה הם. דע כי בתחלת האצילות נאצלו אותם שבעה מלכים שמלכו בארץ אדום ומתו ואחר כך נתקן עולם האצילות... ובכל יום ויום מתבררין ניצוצות וחלקים מהם מדרגה אחר מדרגה... וכך אנו עושין בכל יום תמיד עד גמר בירור אלו המלכים, כל הטוב והקדושה שבהם ויתוקן הכל... והנה בימי החול אז אנו מבררים את אלה המלכים על ידי המצוות מעשיות שאנו מקיימין על ידי מלאכה, מה שאין כן ביום השבת כמו שיתבאר. והעניין הוא במה שאמרו רבותינו ז"ל שהשיב ר' עקיבא לטורנוס רופוס כששאל ממנו איזה מעשים נאים של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם. והביא לו ראיה מן התורמוסים והחרדל שצריכין לימתק על ידי בשר ודם, והחיטים ליטחן וליאפות וכו'. ונמצא כי המלאכות הם הוראת היות הדברים צריכין תיקון על ידי מעשינו למטה. כי אם היה הקדוש ברוך הוא בורא מתחלה כדרך שעתיד לעשות בימי המשיח, להוציא הארץ גלוסקאות יפות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק "יהי פסת בר בארץ", לא היינו צריכין לטרוח בכמה מיני מלאכות, זריעה וחרישה וקצירה וזריה וכו' עד שהמאכל נתקן. אבל אנו עתה צריכין לחרוש ולזרוע וכו' ולהוציא

התבן והקש שהם הקליפות מן החיטים, ואחר כך מוציאים הסובין והמורסן שהם קליפות יותר דקות, ואחר כך לאפותו ולתקנו על ידי האש כי זהו גמר המלאכות כולן, ועל דרך זה כל שאר המלאכות שבעולם. וטעם טורח אלו המלאכות כולם הוא במה שנתבאר אצלנו כי כל העולמות כולן וכל אשר בהם הכל הוא ממה שמתברר ועולה מאלו השבעה מלכים שמתו... ולכן עתה כדי לבררם ולתקנם וללבנם אנו צריכים לטרוח ולעשות כל המלאכות... והנה בימי החול אז הותרו כל המלאכות כולן, כי הם מוכרחות כדי לברר בחינת המלכים כנ"ל..."

האר"י מבאר, כי תפקידן של המלאכות הוא לתקן את כל אותם חלקי מידות ('מלכים') שלא נתקנו. כשאדם עושה מלאכה הוא לוקח דבר שאינו מתוקן ומתקן אותו, ובכך הופך את חלקי העולם שנשארו בתוהו לטובים ומתוקנים. לדוגמא: הוא לוקח חיטים שאינם יפות לאכילה, ועושה מהן לחם הראוי לאכילה. ניתן לומר שבמילה 'מלאכה' רמוז תפקידה - לתקן את המלכים. מלכים ומלאכות. אפילו צורת ההגייה של המילה מלאכות נזכרת בשיר השירים (ו, ח) כשהכוונה שם למלכות: "ששים המה מלכות ושומונים פילגשים".

לאחר שהבנו את עניינן של המלאכות, עלינו להבין מדוע הן אסורות בשבת. נביא כעת את המשך דבריו של האר"י בשער המצוות:

"והנה בימי החול אז הותרו כל המלאכות כולן, כי הם מוכרחות כדי לברר בחינת המלכים כנ"ל... בימי החול יורדין עולמות העליונים למטה ממדרגתם, ושם מתלבשים כדי לעזור ולסייע בעניין בירור אלו המלכים... אבל ביום השביעי שהיא כנגד המלכות התחתונה היא יראה להתלבש למטה בחול לברר בירורין פן יתאחזו בה החיצונים. ואז היא עולה למעלה באצילות... העושה מלאכה בשבת גורם להוריד כוחות הקדושה העליונים להתלבש למטה בימי חול ועל ידי כן החיצונים נאחזים בהם. והנה החיצונים נקראים דרגא דמותא כנודע, ולכן מחלליה מות יומת מדה כנגד מדה. כיון שגרמו הקדושה שתתחלל ביום שבת ותתלבש בחול אשר החיצונים נמצאים שם והם הנקראים עלמא דמותא".

האר"י מבאר שהקדוש ברוך הוא יורד לסייע לנו במלאכת התיקון שאנו עושים בימי החול, כדי שנצליח לתקן את כל הדברים ולנקותם מהרע שדבק בהם. אך המידה שבה הקדוש ברוך הוא מתגלה בשבת איננה מתאימה לעיסוק בדברים שיש בהם גם רע. מידה זו של הקדוש ברוך הוא צריכה שמירה מכל דבר רע, ולכן בשבת גם אנו וגם הקדוש ברוך הוא לא עוסקים במלאכת התיקון הזו, כיוון שהיא כרוכה בעיסוק ברע. מי שבכל זאת עושה מלאכה בשבת, לא די שיצא בעצמו לעסוק במציאות המקולקלת, אלא בכך הוא גורם גם לשכינה כביכול לרדת ממקומה הטוב בו היא נמצאת בשבת, ולשוב לעסוק ברע.

נחזור כעת לאשר למדנו על רשות הרבים ורשות היחיד, ובכך נבין את חשיבותה של מלאכת הוצאה ומדוע נבחרה דווקא היא לפתוח את מסכת שבת.

רשות הרבים היא המציאות המקולקלת, ואילו רשות היחיד היא המציאות הטובה שכבר נתקנה. אם כך, נוכל לומר שביום חול אנו מתקנים את 'רשות הרבים' על ידי המלאכות ובשבת נמצאים במציאות הטובה של 'רשות היחיד'. העושה מלאכה בשבת, הריהו כיוצא מהמציאות הטובה - 'רשות היחיד' ושב לעסוק ברע שבי'רשות הרבים'. לא די שהוא יוצא בעצמו, אלא כביכול הוא מוציא את השכינה עמו.

כעת נוכל להבין מדוע מלאכת הוצאה היא שנבחרה לפתוח את מסכת שבת; היא מבטאת את כל איסור המלאכה בשבת שעניינו לחדול מהעיסוק במציאות הצריכה תיקון ולהתעלות לטוב והמתוקן.

פרק ב' – סודה של השבת במשנת 'ציאות השבת'

השבת בפנים ובחוץ

לאחר שהבנו את חשיבותה של מלאכת הוצאה ובמה זכתה לפתוח את מסכת שבת, נותר לנו להבין מדוע משניות רבות נשנו על מלאכה זו - משניות הממלאות את כל הפרקים שמהחמישי ועד האחד עשר - ורק אחת ויחידה נבחרה מכולן לעמוד לבדה בראש המסכת, הלא היא משנתנו - משנת 'ציאות השבת'. מה יש בה במשנה זו יותר משאר המשניות העוסקות במלאכת הוצאה?

כשמתבוננים במשנה השאלה מחריפה אף יותר, משום שדווקא משנה זו סתומה ותמוהה, ולא מחמת קיצורה אלא דווקא מחמת האריכות הגדולה שלה; מה לי אם העני הוציא או בעל הבית? המשנה מאריכה ומפרטת את כל אפשרויות ההוצאה וההכנסה של העני, ושוב חוזרת ומפרטת את כל אותן אפשרויות בדיוק של בעל הבית!

כדי לפענח את צפונותיה של משנה זו, נעזר בסוגיה הראשונה בה עוסקת הגמרא, יחד עם דברי האריז"ל בעניין קבלת שבת, ונבין כי לא רק אפשרויות שונות של הוצאה מקופלות במשנה זו, אלא גם חלקיה השונים של השבת טמונים בה.

הגמרא פותחת בהשוואה של משנתנו אל גרסה מקוצרת שלה המובאת במסכת שבועות, שם מופיעים רק ארבעה מתוך שמונת המקרים של משנתנו. הגמרא שואלת אילו מקרים נשנו בשבועות ואילו הושמטו, ומסקנתה היא שרק המקרים בהם חייבים חטאת נשנו בשבועות, הלא הם הכנסה והוצאה של העני והכנסה והוצאה של בעל הבית. כאן אנו מגיעים אל הנקודה היכולה לשפוך אור על שאלתינו; הגמרא שואלת איך ניתן למנות הכנסות תחת הכותרת 'ציאות'? עונה רב אשי שגם ההכנסות נקראות 'ציאות', כיוון שגם כשאדם מכניס הוא עוקר את החפץ ממקומו וכביכול מוציא אותו ממקום מנוחתו. התירוץ הזה הוא הפתח להבין את צפונותיה של המשנה.

רב אשי מחדש שגם ברשות הרבים יש שביתה ומנוחה, ולכן אם לוקחים חפץ שנח ברשות הרבים אל מקום אחר מוציאים אותו ממקומו. ניתן לראות זאת בעוד כמה מקומות; אדם שמצא את עצמו בכניסת שבת בדרך, רחוק מן העיר, צריך לבחור ארבע אמות בהן ישבות וארבע אמות אלה הן מקום המנוחה והשביתה שלו בשבת, מעין 'רשות היחיד' שלו. גם לעניין זכיה באבדה הגמרא בבבא מציעא (י' ע"ב) אומרת שארבע אמות של אדם נחשבות כחצרו גם כשהוא ברחוב¹. יסוד זה מבאר גם מדוע נאסר לטלטל חפץ ארבע אמות ברשות הרבים; החפץ נח ושובת בד' אמות שלו ואם מוציאים אותו מהן הרי זה כאילו הוציאו אותו מ'רשות היחיד' שלו לרשות הרבים.

אם נחזור אל העניינים ובעל הבית, ניתן לשאול: האם שווה השביתה בחוץ לשביתה בפנים? נראה שהמשנה המאריכה בהוצאות כל אחד מהם, באה ללמדנו ששני סוגי שביתה שונים יש בשבת; שביתתו של העני בחוץ ושביתתו של בעל הבית בפנים. בפרק הראשון ראינו שמלאכת הוצאה אינה רק מלאכה אחת מרבות, אלא היא מבטאת את השביתה והמנוחה של השבת - האיסור לצאת מהמקום הטוב והמתוקן, מקום המנוחה, אל המקום המקולקל הדורש תיקון ועבודה. אם כן, סוגי הוצאה שונים מלמדים על סוגי שביתה שונים. אומרת המשנה: לא הרי הוצאתו של העני כהוצאתו של בעל הבית, שכן העני שובת בחוץ ובעל הבית בפנים.

מהו ההבדל בין השביתות השונות? כדי לענות על שאלה זו נפנה אל דברי האר"י בעניין קבלת שבת. מקובלי צפת היו עורכים קבלת שבת בשדה²; כך פירש האר"י בשער הכוונות³ את שהיה אומר ר' ינאי 'בואו ונצא לקראת שבת מלכתא' - לצאת לשדה לקבל את השבת.

"הנה שתי בחינות יש בד' עולמות אבי"ע. האחת היא בחינת הנשמות של בני אדם של כל העולמות אשר משם נמשכות נשמות התחתונים אשר בעולם הזה. ובחינה זו נקראת פנימיות כל העולמות. הבחינה השנייה היא בחינת המלאכים והעולמות עצמן, וההיכלות והרוחין קדישין אשר בהם. ובחינה זו נקראת חיצוניות העולמות... והנה עתה קבלת שבת זו היא בחוץ בשדה, לפי שבתחילה עולה בחינת חיצוניות העולמות שהם בחינת ההיכלות והמלאכים, ולכן נעשה הדבר הזה בחוץ בשדה. ואחר כך נעשה בחינת עליית פנימיות העולמות על ידי התפילה בבית הכנסת".

האר"י עומד כאן על שני ביטויים ייחודיים - 'פנימיות' ו'חיצוניות' - ונותן להם פירוש. הפנימיות היא האדם ונשמתו, והחיצוניות היא העולם, על כל מה שיש בו. את קבלת

¹ אמנם לדעת רב ששת שם רק בסמטה הוא קונה ולא ברשות הרבים הגדולה, אך זה רק בגלל שדוחקים שם הרבים וקשה לדעת מי זכה באבדה.

² יתכן שלכך רמז ר' שלמה אלקבץ כשפתח את הפיוט המפורסם לקבלת שבת במילים 'לכה דודי', שהרי המשך הפסוק (שיר השירים ז, יב) הוא "לכה דודי נצא השדה".

³ דרוש אי' בעניין קבלת שבת.

השבת עורכים בשדה כדי להתחבר לקדושת השבת שבחוץ, לעולם כולו המתעלה ומתקדש בשבת; האדמה, הצמחים, העננים והציפורים. לאחר מכן נכנסים לבית הכנסת לתפילת ערבית כדי להתמקד בקדושת השבת המיוחדת לאדם ולנשמה שבתוכו פנימה.

מתבאר שישנם שני סוגים של שביתה בשבת; האחת בחוץ והשנייה בפנים. האחת מתחברת לקדושה שמסביבנו בעולם, והשנייה מתמקדת בקדושה הנובעת מתוכנו פנימה, מתוך נשמתנו. העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים.

נוטל ונותן

עד כאן התבהר לנו החלק הראשון של המשנה - ההבדל בין העני לבעל הבית. אך המשנה לא נעצרת בזה, ומייחסת לכל אחד מהם שני סוגי הוצאות; האחת כשהוא נותן לחברו, והשנייה כשהוא נוטל מחברו. הרמב"ן בחידושו⁴ שם את הדגש על הלקיחה לעומת הנתינה, וכותב 'שדרך האדם למשוך לעצמו, והיא המלאכה החשובה אצלם'. כעין זה כתבו גם הרשב"א⁵ והר"ן⁶.

גם את דברי התוספות⁷ ניתן להבין באותה הדרך; התוספות אמרו שיש שני פסוקים מהם נלמדת מלאכת הוצאה; האחד, "אל יצא איש ממקומו", והשני "ויכלא העם מהביא". אחד מהם רומז למי שלוקח את החפץ אל המקום בו הוא נמצא, והשני למוציא את החפץ אל מחוץ לרשות בה הוא נמצא. נראה לבאר שהפסוקים מתארים לקיחה ונתינה; הראשון נאמר בעניין המן ופירושו שלא יצאו ללקט מן בשבת - הרי לפנינו הוצאה לצורך לקיחה. השני נאמר בעניין התרומה למשכן ופירושו שלא יתרמו עוד למשכן - הוצאה לצורך נתינה.

מה ההבדל אם מחללים שבת בשביל לקחת או בשביל לתת? כדי להבין זאת נעמיק מעט בעניין הלקיחה והנתינה; ילדים נוטים לקחת לעצמם יותר מאשר לתת לאחרים. כשאדם גדל הוא רוכש את הרצון לתת. מה משתנה באדם בין הילדות לבגרות? השכל והדעת שניתנים באדם כשהוא גדל. נמצאנו למדים שהרצון לתת נובע מהדעת והשכל. לעומתו הרצון לקבל נובע מהכוחות הטבעיים והרגשיים הקיימים גם אצל הילדים.

המשנה אומרת שבשבת על האדם לשבות גם ממעשי הנתינה הנובעים מהשכל, וגם ממעשי הלקיחה הנובעים מהכוחות הטבעיים שבאדם. כך כל אישיותו מתקדשת ומתעלה בשבת.

⁴ ב ע"א, ד"ה יציאות השבת.

⁵ שם ד"ה יציאות השבת.

⁶ שם ד"ה כיצד העני.

⁷ שם ד"ה 'פשטי'.

כעת נוכל להבין מה מיוחד במשנתנו, משנת 'יציאות השבת'; היא מונה ומתארת את כל הרבדים בהם מופיעה השבת בעולם ובאדם, על כל חלקיו. לא בחינם זכתה לעמוד בראש המסכת כולה.

פרק ג' – סודה של השבת באיסורי חכמים

מה בין דאורייתא לדרבנן

החלק האחרון של המשנה עוסק בהוצאות האסורות מדברי חכמים ואין בהן איסור תורה. לאחר שראינו בפרק הקודם שסוגי ההוצאות שבמשנה מבטאים חלקים שונים של קדושת השבת, ננסה להבין איזה חלק מקדושת השבת טמון בחלק זה של המשנה העוסק בהוצאות שאיסורן מדרבנן.

לשם כך, תחילה יש להבין מה הייחודיות של איסורי דרבנן על פני איסורי תורה. כתב האר"י בהקדמה לשער המצוות: "גזירות ותקנות וחומרות שתיקנו רז"ל כי כל אלו הם בסוד הנקבה...". נראה לבאר, על פי המובא במקומות רבים, שהנקבה, הכלה של הקדוש ברוך הוא היא כנסת ישראל. איסורים שתיקנו חכמי ישראל הם בסוד כנסת ישראל. כמובן, אין הכוונה רק שמשם ניתנה, אלא שהמקיים מצווה זו משפיע ברכה על העולמות העליונים מהבחינה אליה שייכת המצווה והעובר על מצווה זו פוגם באותו מקום אליו היא שייכת⁸. לכן, העובר על מצווה שהיא 'בסוד הנקבה', פוגם בכנסת ישראל.

כפי שראינו, אדם המוציא בשבת עוזב את העולם הטוב והמתוקן ויורד אל העולם המקולקל בו יש תערובת של טוב ורע וגורם זאת גם לשכינה, דהיינו שכביכול הקדוש ברוך הוא, השותף עם האדם במעשיו, ירד לעולם החול בו יש תערובת של רע ולכן עונשו חמור – חיוב מיתה. כמובן שהדבר נכון גם במידה טובה המרובה ממידת פורענות; אדם ששובת בשבת ועוסק רק בטוב, גורם שבזכותו גם העולמות העליונים ישבתו ויעסקו בטוב. כל זאת כאשר הוא עובר על הוצאה האסורה מן התורה.

אדם שנוהר מהוצאה דרבנן גורם שבזכותו כנסת ישראל תשבות בשבת⁹ [כשאנו מדברים על כנסת ישראל כוונתנו לשורש נשמות ישראל המתגלה דרך עם ישראל בפועל]. כשאדם לא שובת באיסור דרבנן, הוא משפיע על שורש הנשמה שלו ושל עם ישראל כולו שלא

⁸ וזה יסוד גדול בקבלה שמעשי התחתונים משפיעים או פוגמים גם בעליונים. לדוגמא, אדם שמקיים מצוות גמילות חסדים גורם שגם הקדוש ברוך הוא ינהג עם ישראל בחסד. וכן להפך, מי שנמנע מלתת צדקה ועובר על מצות 'לא תקפוץ את ירך מאחיך האביון', גורם שגם הקדוש ברוך הוא ימנע מלהשפיע טוב לעם ישראל.

⁹ הרש"ש בנהר שלום דף י"ג חילק כל בחינה מדאורייתא ודרבנן גם לזכר ונקבה. כאן התייחסנו באופן כללי לפי לשונו של האר"י.

תשבות בשבת ותרד למקום שיש בו גם רע. אם כן, ישנן שתי שביתות; האחת של הקדוש ברוך הוא ש'ביום השביעי שבת וינפש', והאחת של עם ישראל השובתים בשבת. האחת רמוזה במצוות השבת מדאורייתא והאחת באיסורי חכמים הנוגעים לשבת.

לכה דודי לקראת כלה

לאחר שראינו שאיסורי חכמים בשבת מבטאים את השביתה של עם ישראל – הכלה - ואיסורי תורה מבטאים את השביתה של הקדוש ברוך הוא – החתן - יתבאר לנו הסבר מתוק מאד בסוגיית הגמרא (דף ג ע"א). הגמרא אומרת שבמשנה נמנו שמונה הוצאות אך למעשה יש בה יותר מכך. שואלת הגמרא אלו הוצאות נמנו במשנה ואלו לא נמנו? ומשיבה: 'פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת' נמנו במשנה, דהיינו הוצאות האסורות מדרבנן אך קרובות לאיסור תורה ויכולות להביא אליו נמנו במשנה ואילו איסורי חכמים שאינם עשויים להביא לידי איסור תורה לא נמנו.

מפורסם הדבר שבשבת יש חיבור בין הדוד והכלה, הקדוש ברוך הוא ועם ישראל, וכך אנו שרים בקבלת שבת – 'לכה דודי לקראת כלה'. ניתן להסביר שזו הסיבה שאמרה הגמרא שדווקא איסורי חכמים הקרובים לאיסור תורה נמנו במשנה כיון שבשבת יש חיבור בין הדרבנן – הכלה, לבין הדאורייתא – החתן.

היד והגוף

בהמשך הסוגיה (דף ג ע"ב), ממשיכה הגמרא לעסוק ביחס בין איסורי דרבנן לאיסורי תורה, אך בתווד נמצאת סוגיה קטנה העוסקת בהבדל שבין ידו של אדם לגופו. לכאורה נראה שהיה ראוי לסיים לעסוק ביחס שבין דאורייתא לדרבנן ורק אחר כך לעבור לנושא חדש, אך באמת אין כאן הפסקה כפי שנבאר.

מצאנו בכמה מקומות שיש שייכות בין המלכות – כנסת ישראל - לבין היד. אחד מהם הוא בעניין התפילין; תפילין של ראש הם כנגד זעיר אנפין ותפילין של יד כנגד הנוקבא - כנסת ישראל. גם בפסוק 'בידך אפקיד רוחי' שאומרים בקריאת שמע על המיטה מבאר האר"י שאדם מפקיד רוחו אצל המלכות – כנסת ישראל, שנקראת כאן 'בידך'. מה הקשר בין כנסת ישראל לבין היד? ניתן לבאר שהיד מבטאת את העשיה, וכנסת ישראל היא ידו של הקדוש ברוך הוא שעל ידה הוא פועל בעולם. אם כן, היד והגוף הם אותן בחינות עליהן דיברנו בדאורייתא ודרבנן; היד לכלה – כנסת ישראל, והגוף לחתן – הקדוש ברוך הוא.

הגמרא אומרת שהגוף נח במקום בו הוא נמצא, אך היד נחה רק כשהיא באותו מקום בו נמצא הגוף, וכאשר היא לא נמצאת באותה רשות עם הגוף, היא לא נחה. אם נחבר זאת להקבלה שראינו, הקדוש ברוך הוא נח ושובת בשבת, אך כנסת ישראל שובתת רק כשהיא

יחד עם הקדוש ברוך הוא. אם כנסת ישראל נפרדת מה' אין לה מנוחה, אכן כך כתב הרב קוק באורות (זרעונים, מאמר 'צמאון לאל חי'): 'מקום מנוחתנו הוא רק באֵלהים'.

האם ניתן להפריד?

הגמרא ממשיכה ועוסקת באדם שהוציא את ידו מלאה החוצה, אך לא הניח אותם ברשות הרבים. אדם זה עבר על איסור דרבנן מכיוון שעקר את המאכלים מרשות היחיד אך לא הניח אותם ברשות הרבים. אביי שואל האם מותר לאדם זה להחזיר את ידו פנימה או שהיא נחשבת כרמלית, ועליו להשאיר אותה בחוץ עד צאת השבת.

על פי המושגים שלמדנו עד עכשיו, אדם זה עבר על איסור דרבנן ופגם בשביתה של כנסת ישראל בלבד. גם על פי ההקבלה השנייה העוסקת ביד ובגוף, אדם זה הוציא את ידו מלאה החוצה והפריד אותה מהרשות בה נמצא הגוף. האם האיש הזה "הצליח" עד כדי כך עד שידו תקבל מעמד של רשות נפרדת מהגוף, ויאסר עליו להחזירה, או שמא יש תיקון למעשיו? השאלה הבאה דומה להפליא לשאלה זו. שאלתו של רב ביבי בר אביי עוסקת באדם שהדביק בצק בתנור בשבת. אם ישאיר אותו עד שיאפה, יעבור על איסור תורה – מלאכת אופה, אך אם ירדה אותה קודם לכן יעבור על איסור דרבנן של רדיית הפת. האם חכמים בטלו את דבריהם כדי למנוע מאדם לעבור על איסור תורה?

כפי שראינו, המשנה מונה את איסורי חכמים הקרובים לאיסור תורה מכיוון שבשבת יש חיבור בין כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא. אם כן, איך יתכן שחכמים - בתור נציגיה של כנסת ישראל - יעמידו דבריהם למרות הפגיעה באיסור תורה המקביל לחתן - הקדוש ברוך הוא? אם אכן מעשהו הרע של האדם הצליח להפריד בינו - בתור חלק מכנסת ישראל - לבין הקדוש ברוך הוא, ניתן להבין שלגביו איסורי חכמים אינם מחוברים לאיסורי תורה, כשם שהוא עצמו פרש מהחיבור לקדוש ברוך הוא.

המסקנה בשתי השאלות היא שלא ניתן להפריד לגמרי בין החתן לכלה. לאדם זה מותר להחזיר את ידו, וחכמים התירו לאיש שהדביק את הפת לרדותה כדי למנוע ממנו לעבור על איסור תורה. חטאי האדם לא מפרידים כל כך בקלות בין כנסת ישראל והקדוש ברוך הוא, וגם אם נגרמה הפרדה זמנית, תמיד ניתן לחזור.

פרק ד' - סודה של השבת בארבעה טפחים

שבת - ש' ובת

בהמשך הגמרא¹⁰ ישנה סוגיה הפותחת באקסיומה: "והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום ארבעה על ארבעה וליכא". כלומר, כדי שאדם יתחייב על מלאכת הוצאה מן התורה, החפץ צריך להיות מונח על משטח בגודל ארבעה על ארבעה טפחים לפחות ועל האדם העוקר אותו להניחו ברשות הרבים על משטח בגודל כזה לפחות. הגמרא שואלת מדוע ההוצאה המתוארת במשנה אסורה מהתורה? הרי במשנה מדובר על אדם הנוטל חפץ מידו של חברו או מניח אותו בידו של חברו, וביד הרי אין ארבעה טפחים!

הגמרא לא מביאה לאקסיומה זו על פיה נדרש מקום בגודל ארבעה על ארבעה טפחים מקור או טעם, ולמרות זאת היא מספיק חזקה בעיניה כדי להקשות על המשנה. ננסה לתת טעם להנחה זו על פי דברינו עד כה.

הזוהר הקדוש¹¹ אומר שהמילה 'שבת' מורכבת משני חלקים - האות ש' והמילה 'בת'. האות ש' מורכבת משלושה קוים עומדים המבטאים את שלושת האבות, והבת היא כנסת ישראל. בשבת כנסת ישראל מתחברת עם האבות. האר"י¹² מבאר את דברי הזוהר ואומר ששלושת האבות הם המידות חסד, גבורה ותפארת של זעיר אנפין - הקדוש ברוך הוא¹³, והבת היא הנוקבא - כנסת ישראל העומדת בשבת פנים אל פנים מול הקדוש ברוך הוא. ענינה של השבת הוא החיבור בין ש' ובת, בין הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל.

ניתן לומר שזו הסיבה שכדי שדבר יחשב מונח הוא צריך מקום ארבעה טפחים, שכן מנוחת השבת מורכבת מארבעה - הקדוש ברוך הוא שמתבטא בשלוש המידות חסד, גבורה ותפארת, והמלכות - כנסת ישראל שאיתו. ראינו בפרק הראשון שהמצב המתוקן של העולם נקרא רשות היחיד מכיוון שכל המידות מאוחדות בו לכדי ישות אחת. לשם כך נחוצות שלוש המידות של הקדוש ברוך הוא, מכיוון שלתיקון צריך חיבור של כל הצדדים - ימין, שמאל ואמצע - חסד, דין ורחמים¹⁴.

הסבר זה מתאים ל"מנוחה" הראשונה שלפני העקירה בשעה שהחפץ עוד שובת, אך מדוע גם לאחר העקירה האיסור מהתורה הוא להניח אותו על מקום ארבעה טפחים? הרי אז כבר יצא החפץ מהשביתה שלו.

¹⁰ ד ע"א.

¹¹ ויקהל רד ע"א.

¹² בשער הכוונות בעניין תוספת שבת דרוש ב.

¹³ שכן האבות הינם מרכבה למידות אלה של הקדוש ברוך הוא.

¹⁴ האר"י מוסיף לבאר שמנו רק שלוש ספירות ולא יותר מכיוון שבמסגרת עליית העולמות של שבת הנה"י של ז"א עלו אל החג"ת שלו וכולם עומדים יחד מול המלכות.

מסביר הזוהר¹⁵ על המוציא מרשות לרשות :

”אפיק מרשות היחיד לרשות הרבים, וגרם למהוי שכנתא נפקא מאתרה דאיהי ארץ ישראל רשות היחיד, וגלה אותה בין אומין דעלמא דאינון רשות הרבים”.

הזוהר אומר שהוצאה מרשות לרשות גורמת לגלות, מכיוון שרשות היחיד היא כמו ארץ ישראל הקדושה, ורשות הרבים היא כמו ארצות הגויים.

במקום אחר¹⁶ מוסיף הזוהר ואומר :

”מאן דאפיק מרשות היחיד לרשות הרבים גרים לשכינתא, למהוי תהו ובהו חשד ותהום, דאתלבשת באינון קליפין, דאינון ארבע גליות”.

כאן מוסיף הזוהר לומר שהגלות מורכבת מ ארבע גלויות - בבל, פרס, יון ואדום.

אם כן, למדנו שרשות הרבים המייצגת את המקום בו יש גם רע - ארצות הגויים והגלות - מורכבת גם היא מארבע מלכויות. ממילא ניתן להבין שגם כשאדם מניח חפץ ברשות הרבים, האיסור מהתורה הוא להניחו על מקום ארבעה, כנגד ארבעת חלקי הגלות - רשות הרבים.

אפשר להוסיף שגם החטאים שמנו חז”ל בתור הגורמים לגלות הם ארבעה והם מקבילים גם לארבע המידות שראינו בקדושה; גילוי עריות כנגד החסד והאהבה, שפיכות דמים כנגד הגבורה, עבודה זרה כנגד התפארת, ושנאת חנם כנגד כנסת ישראל. במקום שיהיה חיבור בעם ישראל, יש שנאה.

ידו של אדם חשובה לו כארבעה טפחים

בגמרא ישנם תירוצים רבים לשאלה שהעלתה הגמרא. כל אחד מהם הוא עולם ומלואו וגונו בתוכו מבט מיוחד על היחס בין ארבעת הטפחים, או בין הקדוש ברוך הוא ועם ישראל. במסגרת המאמר נתייחס רק לתירוץ האחרון שנפסק להלכה: ”אמר רבא ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה”.

ראינו בפרק ג' שהיד מבטאת את הטפח הרביעי - כנסת ישראל. הסברנו שהיד מבטאת את העשיה, ועם ישראל הוא הזרוע המעשית של הקדוש ברוך הוא שעל ידה הוא פועל בעולם. מידה זו נקראת גם מלכות. ניתן להסביר זאת דרך האופי של המלך שהוא הזרוע המבצעת של העם כולו. פעולותיו של המלך נקראות על שם העם כשמלך כורת ברית עם עם אחר, פירוש הדבר הוא שכל העם כורת ברית. דבר זה נכון לא רק בקשר למלך אלא

¹⁵ תיקונים ס ע”א.

¹⁶ תיקונים עג ע”ב.

גם בקשר לפעולותיו של האדם. המעשים שהאדם עושה הם תוצאה של המחשבות והרגשות שלו. בגלל האופי הזה של העשייה נאמר בזוהר שהמלכות אין לה מעצמה כלום, אלא היא מבטאת את המידות שמעליה. אין זה חסרון של העשייה והמלכות אלא דווקא מעלה; בגלל שהיא רק ביטוי של האישיות של האדם היא יכולה להביע את כל חלקי האישיות. כך מסביר הרמב"ן¹⁷ שכל המידות כלולות במלכות ולכן היא נקראת "כלה" שהיא כלולה מהכל. כל מאפייני המלכות שראינו לעיל נכונים גם בקשר לעם ישראל. המצוות שמקיימים ישראל מבטאות את כל העולם הרוחני העליון שכלול בהם.

עכשיו יובנו דבריו של רבא; אף על פי שהיד היא רק טפח אחד, היא נחשבת כארבעה טפחים מכיוון שכל המידות של הקדוש ברוך הוא כלולות בה ומשתקפות בה.

¹⁷ בראשית כד, א.

